

УДК 930.253(477-25)

Л. А. СУХИХ*

**БУДНІ КИЇВСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО
АРХІВУ ДАВНІХ АКТІВ**

Той народ, що не шанує своєї минувшини, не може й мріяти про становище нарівні з іншими висококультурними народами, що захистили від загибелі свідоцтва про давні часи й через те щиро гаряче кохають свою батьківщину й боронять її від усяких ворогів.

Микола Стороженко

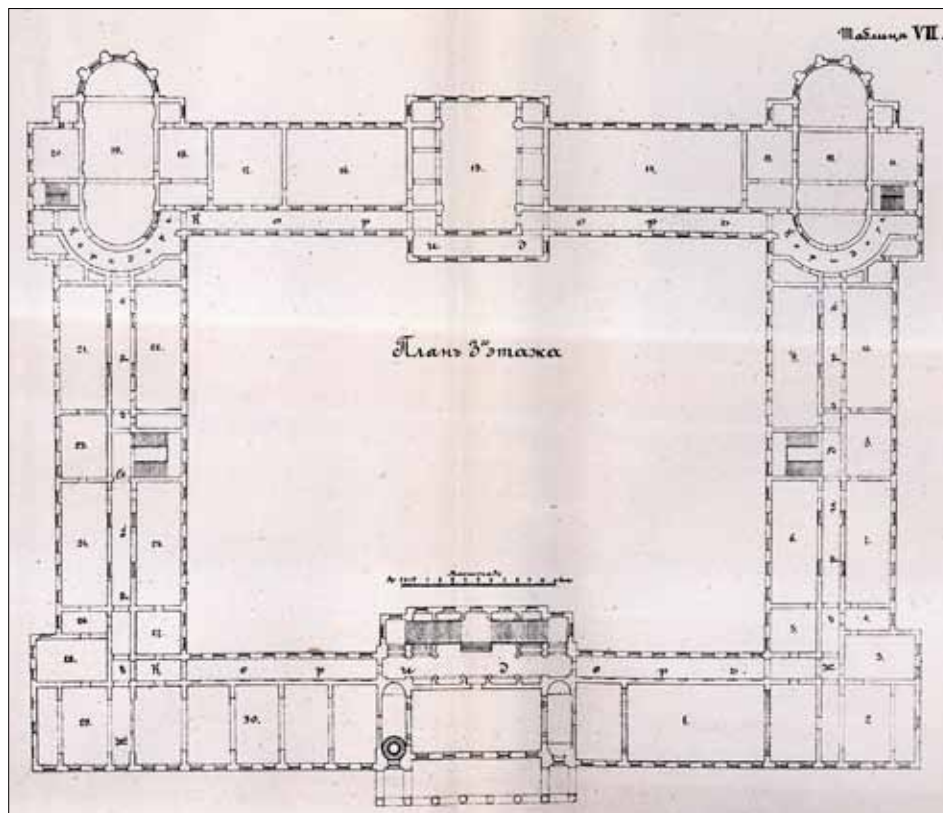
При написанні статті, присвяченої 160-річчю з часу заснування Київського центрального архіву давніх актів, використано, крім офіційних документів, щоденник М. В. Стороженка та листи до нього І. М. Каманіна. Йдеться про співробітництво КЦАДА з Київською археографічною комісією у підготовці багатотомного видання “Архив Юго-Западной России”, про штати, умови праці архівістів та її оплату в дорадянський період. Це спроба нагадати напівзабуті імена, повернути з небуття невідомі.

Ключові слова: Київський центральний архів давніх актів; Університет св. Володимира в Києві; Київська археографічна комісія; “Архив Юго-Западной России”; співробітники КЦАДА; актові книги; копіювання документів; І. М. Каманін; К. О. Царевський; В. Б. Антонович; М. Ф. Владимирський-Буданов; О. І. Левицький; М. В. Стороженко; М. С. Грушевський.

У 2012 р. минає 160 років від заснування Київського центрального архіву давніх актів (далі – КЦАДА, Архів). Його створено згідно з іменним указом російського імператора Миколи I Правительствующому Сенатові від 2 квітня 1852 р. про заснування в Києві, Вітебську й Вільні центральних архівів для актових книг західних губерній Російської імперії. У Київському архіві, згідно з указом, потрібно було зібрати актові книги судово-адміністративних установ Київської, Подільської та Волинської губерній (т. зв. Південно-Західний край) по 1799 р. включно. Архів як навчально-допоміжна установа увійшов у склад Університету св. Володимира в Києві (далі – Університет), його підпорядковано правлінню Університету, а обов’язки архіваріуса покладено на уні-

---

* *Сухих Лідія Андріївна* – провідний науковий співробітник відділу давніх актів Центрального державного історичного архіву України, м. Київ.

1884 р. – План третього поверху Університету св. Володимира.
Архів позначено цифрою 15.

Подано за: Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях императорского Университета св. Владимира (1834–1884). – К., 1884. – Табл. VII.

верситетського бібліотекаря. Саме в приміщенні “червоного корпусу” Університету й розміщувався Архів. Причини створення Архіву, його діяльність, штати, оплату праці архівістів тощо детально висвітлено у підготовленому співробітниками відділу давніх актів ЦДАК України до 150-річчя заснування КЦАДА документальному збірникові¹.

У цій статті основну увагу приділимо співробітництву КЦАДА з Київською археографічною комісією², стосункам між співробітниками Архіву, умовам праці архівістів та оплаті її. Підкреслимо, що при використанні джерельної бази у статті надано перевагу листам і спогадам: саме ці й подібні види документів, створені конкретними особами, дозволяють відчутти живе дихання життя, повернутися ніби на машині часу в певний період історії та хоч трохи відхилити завісу, що розділяє минуле й теперішнє, аби зрозуміти, чим відрізняється це минуле від сьогодення у конкретних проявах. В основу статті, крім офіційних документів, покладено спогади М. В. Стороженка³ і шість листів І. М. Каманіна до нього⁴.

За спогадами М. В. Стороженка, коли при закінченні Університету підійшов йому час складати так звану тоді “кандидатську розправу”, він, за порадою свого вчителя В. Б. Антоновича⁵, взявся розробляти “археографічний матеріал”, активно включившись у роботу Археографічної комісії. При цьому професор зауважив, що комісія у своєму виданні “Архив Юго-Западной России” “розробляє за систематичним планом, складеним ще небіжчиком професором Миколою Дмитровичем Іванишевим⁶, той багатющий та ще й у малій частині нерозроблений матеріал, що складається з книг гродських та земських, які мають у заведеному працею Іванишева Центральному архіві при нашому Університеті”⁷. За рекомендацією В. Б. Антоновича М. В. Стороженко звернувся до діловода комісії – О. І. Левицького⁸, одного з найкращих (разом з І. М. Каманіним) учнів В. Б. Антоновича, а через нього – з істориком права, професором Університету М. Ф. Владимирським-Будановим⁹, головним редактором Археографічної комісії, та М. В. Юзефовичем¹⁰, головою комісії, аби взяти на себе підготовку другої частини “Архива Юго-Западной России”¹¹ на основі документів з актових книг, що зберігалися в КЦАДА.

М. В. Стороженко з точністю виконав настанови вчителя. Він погодив свої дії з керівництвом Археографічної комісії. Після цього почалася робота над документами Архіву. М. В. Стороженко досить детально описав цей період свого життя. Його розповідь пройнята симпатією до людей, з якими його звела доля: архівістів і співробітників Археографічної комісії. Серед них – насамперед постійний помічник архіваріуса І. М. Каманін, І. П. Новицький¹², писарі архіву І. В. Тарнопольський¹³ та М. Н. Козловська (Кохановська)¹⁴. Окремим сюжетом у спогадах проходить розповідь про сторожа Романа – Ємельянова Романа, який працював у КЦАДА упродовж 1871–1898 рр.¹⁵ і став незмінним учасником своєрідного ритуалу: після замовлення актової книги дослідником І. М. Каманін вказував її місце у височенних багатопверхових шафах, після чого починав “дійство” сторож Роман, “видобуваючи” з допомогою драбини потрібну книгу, часто “товсту і велику”. Ці та інші подробиці з життя Архіву, зокрема, опис його приміщення публікуються далі (док. № 1).

М. В. Стороженко з теплотою згадує й головних редакторів Археографічної комісії – В. Б. Антоновича і М. Ф. Владимирського-Буданова та її співробітників, які фактично постійно працювали в Архіві, готуючи той чи інший том “Архива Юго-Западной России” до видання. Близькі стосунки склалися в нього з діловодом комісії О. І. Левицьким, тісно пов’язаним з КЦАДА. У своїх спогадах він часто згадує його, більше того, присвятив йому окремий нарис. Характеризуючи усіх цих фахівців як доброзичливих і залюблених у свою справу людей, М. В. Стороженко підкреслює їхнє усвідомлення своєї місії: публікацію якомога

більшого числа документів з надзвичайно цінного для історії України джерела – актових книг, аби якнайшвидше ввести їх у науковий обіг з огляду на незадовільний фізичний стан документів і загрозу втратити їх через це.

Слід відзначити, що діяльність обох установ – КЦАДА й Археографічної комісії, насамперед щодо підготовки “Архива Юго-Западной России”, була настільки пов’язаною й переплетеною між собою, що питання про їхнє об’єднання не раз піднімалося урядовцями і навіть дискутувалося в пресі. Зокрема, об’єднання установ “по однородности занятий” запропоновано 1866 р., пропозицію розглядали у відповідному департаменті Міністерства народної освіти. Її було відхилено після аргументації, наведеної у донесенні ректора Університету О. П. Матвєєва в міністерство щодо недоцільності такого об’єднання з наукових і практичних міркувань¹⁶. У 1873 р. це питання дискутувалося на сторінках “Журнала Министерства народного просвещения”: на статтю Родохліба “Центральный архив и Археографическая комиссия в Киеве”¹⁷ відповів тодішній завідуючий КЦАДА К. О. Царевський, подавши того самого року статтю “Заметка по поводу статьи г. Родохлиба: Центральный архив и Археографическая комиссия в Киеве”¹⁸ з категоричним запереченням доцільності об’єднання цих двох установ.

Безумовно, ідея об’єднання виникала (насамперед у чиновників) через спільність деяких аспектів діяльності Комісії й Архіву (виявлення і збір документів, публікація їх). Однак основним завданням КЦАДА все ж залишалося забезпечення зберігання документів й складання описів до актових книг, а головна мета діяльності Археографічної комісії визначалася вже її назвою.

Прослідковується певне суперництво між обома установами упродовж чи не всього періоду їхньої співпраці. Нагадаємо, що основне видання комісії – “Архив Юго-Западной России”, базувалося на актових книгах, що зберігалися в КЦАДА. Комісія працювала згідно з видавничим планом, розробленим ще М. Д. Іванишевим. Зазвичай за кожен окремий том видання відповідав головний редактор комісії, за винятком трьох томів, підготовлених М. В. Стороженком (один том; про це вже йшлося) та М. С. Грушевським, який підготував два томи; до них увійшли акти Барського староства¹⁹. Обидва вони не були членами Археографічної комісії (тільки М. В. Стороженко став ним, але вже 1918 р.²⁰). А далі починалася робота над виявленням документів в актових книгах та копіювання їх. Цей останній вид роботи переважно виконували архівісти й писарі (переписувачі) КЦАДА²¹, робота оплачувалася їм окремо – детальніше про це буде далі.

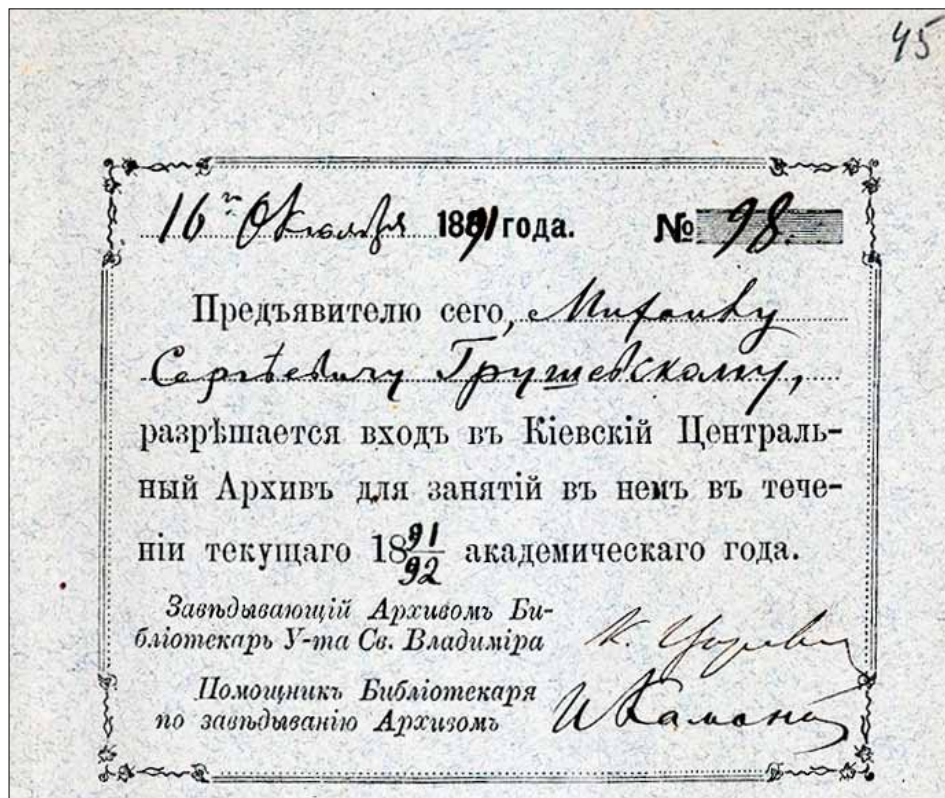
Все ж, на погляд І. М. Каманіна, архівісти в роботі з підготовки й публікації видань Археографічної комісії залишалися дещо в тіні ушлявлених імен науковців. Таку точку зору він детально виклав у

складеній 1918 р. доповідній записці, поданій в правління Університету, де аргументував необхідність суттєвого поліпшення фінансування КЦАДА саме активною участю архівістів у виданні “Архива Юго-Западной России”²². За його підрахунками, трьома головними редакторами Археографічної комісії (М. Д. Іванишевим, В. Б. Антоновичем і М. Ф. Владимирським-Будановим) за 1852–1916 рр.²³ опубліковано 15 томів видання, а разом з томами, підготовленими М. В. Стороженком і М. С. Грушевським, – 18. Однак 8 архівістів: І. П. Новицький, К. Є. Козловський²⁴, М. М. Ясинський, О. І. Левицький, І. М. Каманін, а також О. О. Федотов-Чеховський²⁵, В. А. Абрамович²⁶ та О. І. Вітвицька²⁷, упродовж 1870–1910 рр. підготували 11 томів: “Архива Юго-Западной России” та інших видань Археографічної комісії²⁸.

На практиці стосунки співробітників обох установ залишалися приятними і доброзичливими. Це визначалося ще й тим, що окремі з них починали свою трудову діяльність в Архіві, а згодом ставали науковцями й працювали в Університеті (як, наприклад, М. М. Ясинський) або на постійних засадах в Археографічній комісії (як О. І. Левицький)²⁹.

У підборі кадрів для підготовки видання “Архив Юго-Западной России” визначальну роль відіграв В. Б. Антонович. Він використовував Архів як своєрідний полігон практичної перевірки можливостей своїх найкращих учнів, з дивовижною точністю враховуючи їхні нахили, життєві обставини й фінансові можливості. М. В. Стороженкові, “дуже багатому панові Переяславського повіту”³⁰, якого мало обходила фінансова сторона справи, максимально надав можливості для самореалізації. М. С. Грушевському, залишеному після закінчення 1890 р. історико-філологічного факультету для приготування його до професорського звання по кафедрі російської історії, було призначено стипендію зі спеціальних коштів Університету. Через те, що монографічні дослідження молодих науковців за тодішніми правилами мали публікуватися власним коштом, М. С. Грушевський оплачував і переписувачів, які копіювали йому акти Барського староства, зокрема в КЦАДА (всього витратив 40 руб.). Однак після рішення Археографічної комісії опублікувати ці акти в “Архиве Юго-Западной России” йому повернули гроші й надалі копіювання документів оплачувала Комісія з розрахунку 35 коп. за архівний аркуш (копіювання тривало упродовж 1892–1893 рр.)³¹.

До кінця життя залишився працювати в КЦАДА І. М. Каманін, ще один талановитий учень В. Б. Антоновича; втративши слух після тяжкої хвороби, він не мав можливості викладати в Університеті. І, як виявляється, саме в Архіві він найкраще реалізував свої можливості і здібності, а його особистий внесок у підготовку зніційованих Археографічною комісією видань належно не оцінено ще й дотепер. Перебуваючи, найбільше в молоді роки, у відчайдушній фінансовій скруті, брався за всі можливі підробітки (зокрема, рецензування історичних видань на замовлення “Киевской старины”).

1891 р., жовтня 16. – Вхідний квиток за № 98, виданий М. С. Грушевському, з дозволом працювати в КЦАДА упродовж 1891/92 академічного року за підписами завідуючого Архівом К. О. Царевського і його помічника І. М. Каманіна. ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 24, арк. 45. Друкарський відбиток, пропуски в тексті заповнено І. М. Каманіним.

Мізерне фінансування Архіву, особливо на початку його існування, спричиняло плинність кадрів, що стало справжньою бідю для установи та й для тогочасної архівної системи. Протиріччя між високими професійними вимогами до архівістів і надто низькою оплатою їхньої праці виникло вже при заснуванні архівів як державних установ. Першопричиною цього можна вважати проміжне становище цих установ – між бюрократичними і науковими закладами. Визначивши в списку значущості державних установ місце Архіву ближче до кінця (нагадаємо, що він вважався навчально-допоміжною установою в складі Університету), встановлювали й відповідну платню його співробітникам – чиновникам. Однак проблеми постали одразу: виявилось, що для виконання завдань архівісти-чиновники водночас повинні бути науковцями, тобто володіти великим обсягом спеціальних знань, причому з кількох суміжних дисциплін, зокрема історії та правознавства, знати кілька мов, палеографію тощо, тобто мали бути науковцями з вищою освітою або й науковим ступенем. Це протиріччя виявило свою негативну роль невдовзі після заснування 1852 р. КЦАДА, коли під-

готовлені чиновниками Архіву 216 подокументних описів до актових книг виявилися цілком непридатними³², незважаючи на спроби залучити до цієї роботи науковців з Університету, насамперед як рецензентів. Кадрова ситуація в Архіві стала однією з основних тем документального збірника “Київський центральний архів давніх актів”³³.

Збільшення фінансування Архіву було головним болем усіх його керівників. Нагадаємо, що тривалий час Архівом за сумісництвом керував завідуючий бібліотеки Університету. Його заступник в Архіві зазвичай обіймав посаду постійного помічника. Він теж був державним службовцем з відповідними доплатами за кожні п’ять років вислуги та пенсією. І. М. Каманін, наприклад, у документі за 15 квітня 1903 р. згадується як колезький радник³⁴. Розділення посад бібліотекаря і архіваріуса домагалися в Архіві ледь не з початку його існування. Окрему посаду архіваріуса як керівника Архіву запроваджено 1903 р., існувала до 1921 р. У різний час одночасно обома установами керували: А. Я. Красовський (1852–1866 рр.), колишній учитель 1-ї Київської гімназії, з 1845 р. – завідуючий бібліотекою Університету; К. О. Царевський (1866–1894 рр.), колишній професор Ніжинського ліцею кн. Безбородька кафедри цивільного права; В. О. Кордт (1894–1903 рр.), перед цим – старший помічник бібліотекаря Дерптського університету. У 1903–1921 рр. архіваріусом (керівником) Архіву був І. М. Каманін. Після його смерті у січні 1921 р. Архів очолив В. О. Романовський. Однак це вже був період радянського архівного будівництва, з іншими принципами і підходами, зі своїми драмами й трагедіями³⁵, тому період історії Архіву після 1921 р. є поза межами цієї статті.

У вже не раз згадуваному документальному збірникові про Архів є значна кількість свідчень того, як саме керівники Архіву дбали про співробітників, добивалися для них додаткових виплат. Наведемо тільки деякі з них – за період керівництва Архівом К. О. Царевським³⁶. Він постає як кваліфікований фахівець, вимогливий і принциповий й водночас турботливий керівник. Намагався забезпечити службову дисципліну. Збереглося його розпорядження від 17 грудня 1868 р. з зауваженням співробітникам за спізнення на службу і несвоєчасне виконання обов’язків. Щоправда, це лише чернетка, й невідомо, чи було підписано такий документ. Про неможливість вийти 11 листопада 1868 р. на роботу через хворобу попередив К. О. Царевського тимчасовий помічник М. П. Старицький³⁷. К. О. Царевський виступив свідком з боку нареченого – 74-річного О. О. Федотова-Чеховського, який 10 березня 1881 р. взяв шлюб з 42-річною Софією Войцехович. Це той самий О. О. Федотов-Чеховський, дивацтва якого ставали темою архівних байок. За однією з них, він нібито записав на березі одного з документів: “Придя из бани, прочел сие дело. Интересно”³⁸.

К. О. Царевський використовував усіляку можливість, аби хоч якось поліпшити матеріальне становище співробітників. Так, писареві

Архіву І. В. Тарнопольському 11 лютого 1884 р. було дозволено (щоправда, у вільний від роботи час) викладати церковний спів у Київській духовній семінарії. Трагічно склалася доля ще одного співробітника Архіву – А. П. Свидницького (1834–1871) – письменника і поета, автора роману “Люборацькі”, оповідань і нарисів. Працював в Архіві у 1869–1871 рр., склав один опис до актової книги (зберігається у ф. 11, оп. 1, спр. 5). Мав 4 дітей. Ледве зводив кінці з кінцями, “получая по службе незначительное содержание”. Підробляв ще й приватними уроками. Однак тяжко захворів (хвороба легень) і помер, не маючи коштів на лікування. Збереглися документи про надання йому допомоги – 50 рублів сріблом з утриманням 10 % на користь інвалідів (усталена тоді практика) і, згодом – його вдові на похорон – 100 рублів сріблом.

Є чимало прикладів принципності К. О. Царевського. Так, 2 жовтня 1887 р. у своєму поданні ректорові Університету М. К. Ренненкампу³⁹ поставив питання про звільнення з роботи свого помічника О. І. Левицького, вважаючи його роботу за сумісництвом учителем гімназії і секретарем Археографічної комісії “вредной для службы в Архиве”. О. І. Левицького було звільнено з Архіву.

Тривалий час для автора цієї статті були незрозумілими причини напружених стосунків К. О. Царевського з талановитими співробітниками – помічниками (за наймом) К. Є. Козловським та І. П. Новицьким. Це напруження вилилося у відкритий конфлікт на початку 1872 р., невдовзі після того, як обом працівникам було виплачено в кінці 1871 р. по 30 рублів кожному як допомогу, “принимая во внимание не вполне достаточное содержание, получаемое ... в Центральном архиве”. На початку січня обидва вони подали рапорти ректорові Університету М. Х. Бунге з відмовою від отримання грошової допомоги і з проханням використати ці гроші на публікацію описів актових книг. Саме так ці кошти й було використано. Ситуація стала зрозумілою з кількох записів у щоденникові О. Ф. Кістяківського за 1876 р. Він повідомив про свої відвідини І. П. Новицького в клініці, в якій “эта несчастная голова, хотя очень даровитая” лікувався від алкоголізму. О. Ф. Кістяківський був стурбований тим, аби І. П. Новицького не спіткала доля К. Є. Козловського, “человека тоже не без дарований”, який помер від пияцтва⁴⁰.

Людиною іншої вдачі, порівняно з К. О. Царевським, був І. М. Каманін. Доброзичливий, м’який “добрейший Иван Михайлович” з готовністю відгукувався на кожне прохання, насамперед у професійній справі (і цим широко користувалися), однак у принципових питаннях він також виявляв належну твердість, обов’язковість і непоступливість.

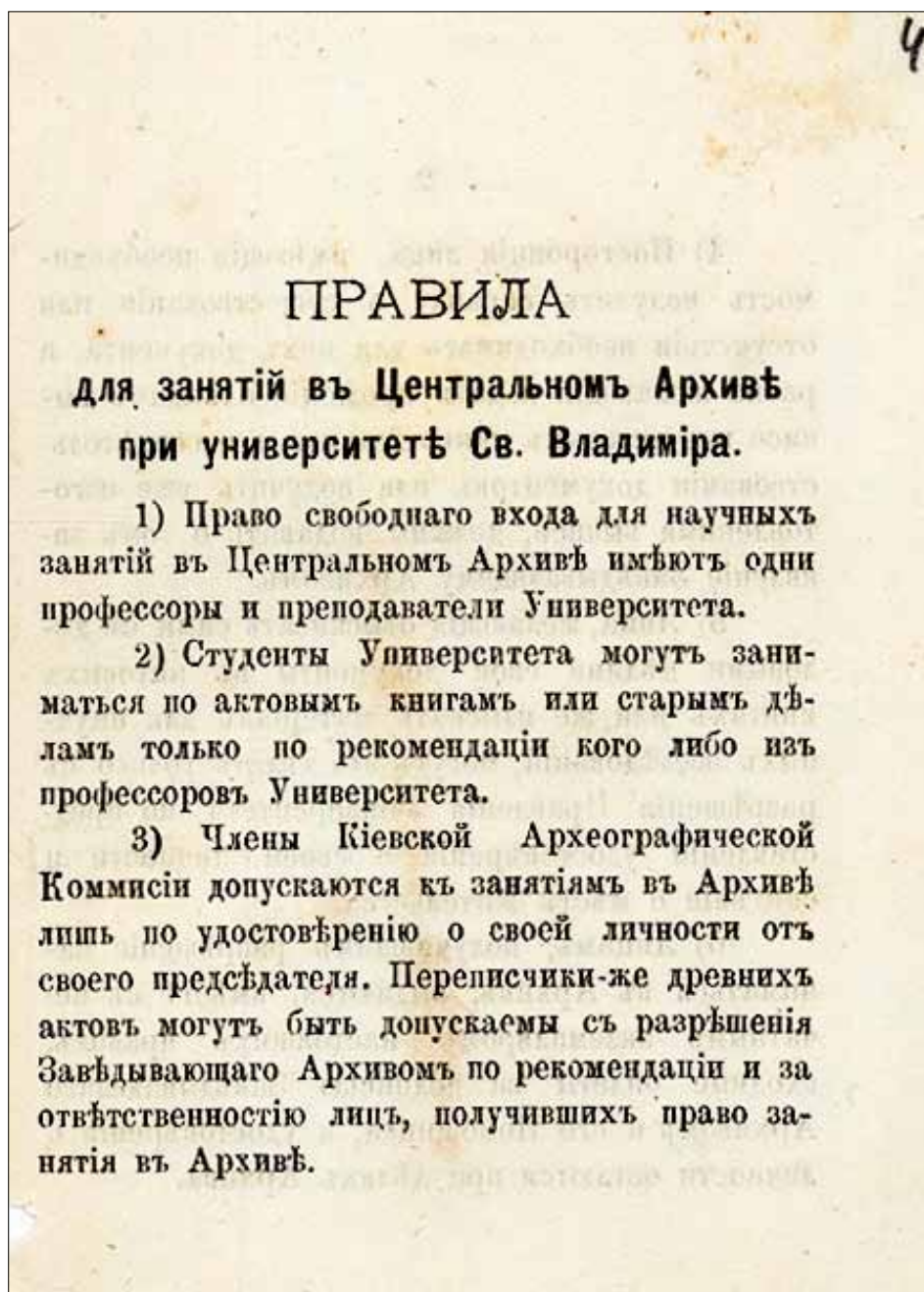
Далі у статті розглянемо питання про один із постійних підробітків архівістів – копіювання ними за окрему плату документів з метою їхньої публікації або використання при написанні окремих розвідок. Згадки про це вже були на початку статті – у зв’язку зі співпрацею

КЦАДА з Археографічною комісією при підготовці “Архива Юго-Западной России”. Глибше висвітлити тему спробуємо на основі 6 листів І. М. Каманіна, тоді постійного помічника завідуючого Архівом, до М. В. Стороженка, датованих 16, 22 і 30 червня, 14 і 21 липня та 2 серпня 1886 р., що зберігаються в ЦДІАК України (док. №№ 2–7)⁴¹.

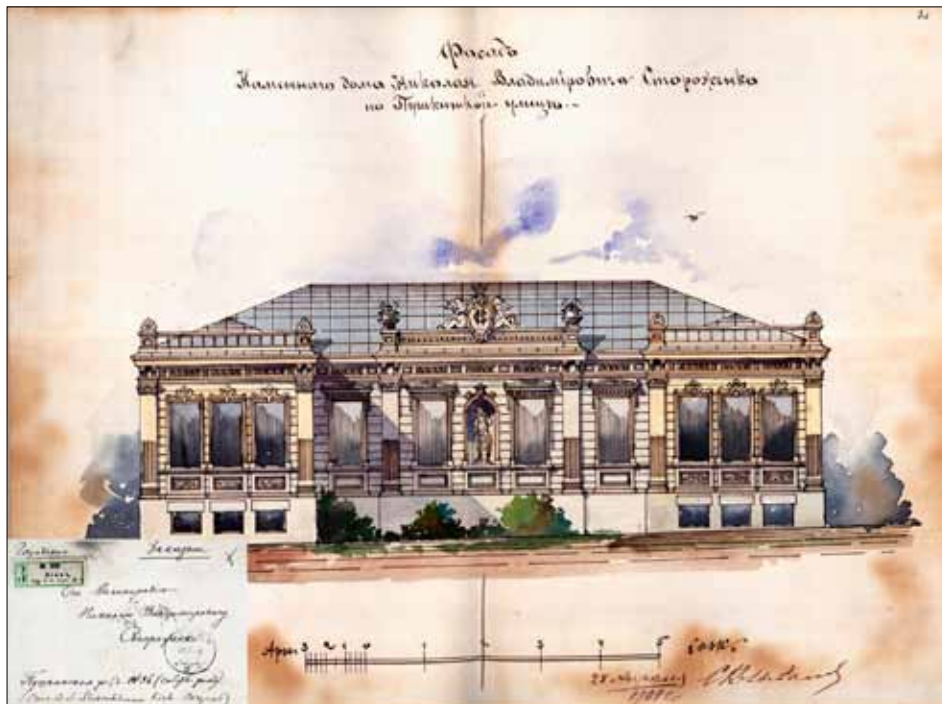
Нагадаємо, що у своїх спогадах М. В. Стороженко детально виклав, за яких саме обставин він почав працювати як дослідник у КЦАДА. Ще доповнимо цю розповідь: “Мене за згодою В. С. Іконнікова⁴² та за підмогою М. Ф. Володимирського-Буданова, що як головний редактор Комісії слідкував за моєю архівною працею, бо за кожний аркуш “тому”⁴³ було плачено гонорар, то кажу, залишено було мене при Університеті з такою умовою – коли в міністерстві не буде мене призначено на стипендіата за державний кошт, так я залишуся за свій кошт, на що я, звісне діло, згодився”⁴⁴. Далі він згадував, що в Архіві “широ взявся я за працю. Відібрав акти для “тому”, списав зміст до кожного у реєстру⁴⁵ [список документів] та й наказав переписувати. Оригінал для друку списували з книг, як звичайно, особливі переписувачі, а саме: І. В. Тарнопольський та найбільш Марія Миколаївна Козловська, дочка галичанина, вчителя гімназії Миколи Івановича Козловського. Поніс я превеликий бунт [стос] аркушів до головного редактора, щоб він дав дозвіл здати його до друкарні Миколи Трохимовича Корчак-Новицького, де повсегда було друковано усі видання комісії”⁴⁶. Ще одне уточнення: М. В. Стороженко закінчив Університет не в травні 1885 р. (як мало бути), а тільки перед Різдом, бо 1884 р. студентів через вчинені ними заворушення було на один семестр виключено з Університету⁴⁷.

Саме у зв’язку з підготовкою М. В. Стороженком т. 2 з ч. II “Архива Юго-Западной России” й відбулася його співпраця з І. М. Каманіним та співробітниками Архіву, що знайшло відображення в доданих до статті листах, які фактично є щотижневими звітами про виконану архівістами роботу. Основна тема листів – конкретна й цілком практична: співробітники Архіву копіювали для М. В. Стороженка відібрані ним документи з актових книг (як впливає з контексту, своє замовлення він залишив в Архіві на картках, де вказав легенди актів, що становили для нього інтерес – це практично збігається зі спогадами). Замовлення було платним, тому М. В. Стороженко виділив на це певну суму грошей, надаючи її частинами в Архів. Координатором виконання замовлення виступив І. М. Каманін: він надавав роботу архівістам, разом з ними звіряв скопійовані тексти з оригіналами, вів розрахунки з виконавцями, а також щотижня⁴⁸ звітувався про обсяг виконаної роботи й здійснені ним виплати кожному виконавцеві. Прості підрахунки дають можливість встановити, що копіювання одного аркуша документа коштувало 35 коп.⁴⁹ Безпосередніми виконавцями замовлення було четверо архівістів: О. І. Левицький, І. В. Тарнопольський, а також Н. В. Плетньова і Стройновський, ймовірно, позаштатні, вільнонайма-

[1891 р.] – Правила роботи дослідників у Київському центральному архіві давніх актів при Університеті св. Володимира.

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 24, арк. 41–42 зв. Друкарський відбиток.

1904 р., квітня 28. – Ескіз фасаду будинку М. В. Стороженка на Пушкінській вулиці (не зберігся). Малюнок С. Коливанова.

ЦДАК України, ф. 261, оп. 1, спр. 70, арк. 2.

1906 р., листопада 21. – Конверт з адресою М. В. Стороженка: Пушкінська вулиця, 36 (власний будинок).

ЦДАК України, ф. 261, оп. 1, спр. 51, арк. 7.

ні писарі. Перші два досить знайомі історикам та архівістам, про них є неодноразові згадки в документах, вміщених у збірнику документів про КЦАДА. У виконанні замовлення М. В. Стороженка, як видно з публікованих листів, ці два працівники Архіву брали порівняно невелику участь, використовуючи літній період для експедицій, і можливо, не відчуваючи гострої потреби в грошах. Щодо двох інших (Плетньової та Стройновського) – то це перша виявлена в документах згадка про них; ймовірно, в Архіві вони працювали недовго. Зі змісту листів можна дійти висновку про їхню фінансову скруту, прагнення якомога наростити ті копійчані гонорари за копіювання документів. Тут доречно навести офіційні відомості про оплату праці архівістів. 12 квітня 1883 р. було внесено зміни в штат КЦАДА, затверджені імператором Олександром III (документ діяв і станом на 1886 р.). Замість посад двох помічників бібліотекаря (нагадаємо, що бібліотекар був за сумісництвом й керівником Архіву) і двох писарів 2-го розряду, запроваджених згідно з затвердженими 2 квітня 1852 р. штатами, встановлено посади одного помічника бібліотекаря з утриманням 850 руб. на рік і з правом на пенсію за 7-м розрядом, а також писаря з утриманням 250 руб. на рік. Витрати

перекривалися за рахунок сум, що залишалися від скорочення штату⁵⁰. Згідно з попереднім штатним розкладом від 2 квітня 1852 р., постійний помічник отримував 350 руб. на рік, а писар 2-го розряду – 125 руб.⁵¹.

Самі по собі названі суми сучасному читачеві мало що можуть засвідчити. Тому для порівняння наведемо кілька цифр з річного кошторису витрат на масток й будинок М. В. Стороженка (документ не датовано). Будинок розміщувався в Києві на вул. Пушкінській, 36 (до тепер не зберігся; до статті додано його ескіз). Кошторис складається з 23 пунктів. Загальна сума річних витрат становила 32 370 руб. з них на прожиття виділялося 12 тис. руб., на утримання будинку 1500 руб., витрати по масткові – 2000 руб., на громадську благодійність 1000 руб., витрати за рішенням церкви – 5000 руб. тощо⁵².

Це порівняння, а також численні акти, опубліковані в документальному збірникові про КЦАДА, засвідчують, що фінансові можливості архівістів ставили їх на межу або й поза межею бідності. Саме тому Плетньова і Стройновський з вдячністю щоденно згадували свого роботодавця М. В. Стороженка, здебільшого в “дательном падеже” (див. док. № 2). І. М. Каманін упродовж усього життя, а найбільше в ранній його період, брався практично за всі пропоновані йому підробітки, в т. ч. рецензування величезної кількості видань, що його він добросовісно, а подекуди навіть блискуче здійснював для редакції журналу “Киевская старина” (про хід рецензування йдеться чи не в кожному пропонованому до публікації листі І. М. Каманіна, в яких він згадував тодішнього головного редактора журналу Ф. Г. Лебединцева). І. М. Каманін мав підробітки і згодом, у 1900-х рр., однак на дещо іншій основі: на той час зросла офіційна оплата праці архівістів, а головне – І. М. Каманін уже став визнаним, унікальним фахівцем (досконально знав документальний склад Архіву, палеографію, польську і латинську мови тощо). У зв’язку з цим зростали його гонорари. Так у листі до історика церкви археографа Ф. І. Титова від 26 грудня 1908 р. (в ньому заперечує доцільність вміщувати у наукових виданнях російські переклади тексту актів, написаних польською або латинською мовою) І. М. Каманін відзначав, що за переклади “я никогда не беру меньше 10 коп. за строку и, сравнительно с потерей времени, считаю это вознаграждение умеренным”⁵³.

З доданих до статті листів виходить, що архівісти виконували замовлення М. В. Стороженка влітку, працювали щодня й напружено. Але є відомості (щоправда, пізнішого часу) про те, що Архів влітку переходив на інший режим роботи. Свідчення про це є, зокрема, в листі О. І. Левицького до історика й генеалога В. Л. Модзалевського від 15 червня 1903 р.: “решительно не имел возможности выбрать день, чтобы пригласить Вас в Центральный архив, тем более, что, *по случаю*

1886 р., червня 16 – серпня 2. – Шість листів І. М. Каманіна до М. В. Стороженка – щотижневих звітів про хід копіювання архівістами документів з актових книг. Конверти до п’яти листів. ЦДІАК України, ф. 261, оп. 1, спр. 46, арк. 1–17. Автографи І. М. Каманіна.

*вакационного времени, Архив открыт лишь 3 раза в неделю (виділено – Л. С.), и мне некогда было даже справиться, в какие именно дни*⁵⁷.

Звертає на себе увагу ще один факт. Аналіз листів (а також інших документів, що зберігаються у фонді Каманіна І. М. в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського⁵⁴, дозволяє дійти висновку, що робота на замовлення була офіційно дозволеною і пов’язаною насамперед з видавничою діяльністю Археографічної комісії. Причому розрахунок відбувався за спрощеною системою, упродовж багатьох років за нього відповідав І. М. Каманін: він обраховував обсяги виконаних робіт і відповідно оплачував їх з виданої йому суми грошей. Якогось окремого оформлення документів не було: він звітувався у листах, як це було зі М. В. Стороженком, або ж записував розрахунок – кількість скопійованих аркушів і грошову суму до сплати (часто робив це прямо на рукописах), а виконавці надавали розписки за отримані кошти.

Одним з яскравих прикладів такої практики є рукопис, що зберігається в ІР НБУВ під назвою “Данные, извлеченные из присяжных

показаний о количестве дымов в городах и селах, подлежащих оплате подымного во время войн Хмельницкого 1648–1655 гг.”⁵⁵. Це витяги з актових книг – зведені в таблицю відомості про сплату подимного податку, підготовлені кількома архівістами (висновок – за аналізом почерків, прізвищ не вказано) з правками І. М. Каманіна (чорне чорнило, олівець), й остаточно відредаговані М. Ф. Владимирським-Будановим (синій олівець). Інтерес для нас становлять численні помітки на берегах рукопису: “проверено”, “+”, “52 $\frac{3}{4}$ листа”, “32 листа”, “19 листов”, “28 $\frac{1}{2}$ листа”, “Листов 39. Уплачено” і т. п. за підписами І. М. Каманіна⁵⁶. Слід відзначити, що копіювання документів – це надзвичайно трудомістка, копітка праця, що потребує значних знань і досвіду.

У кожному листі, що публікуються, крім основної теми – фінансового звіту, І. М. Каманін 2–3 реченнями досить вдало описував загальну обстановку і настрої. Так і уявляєш напівпорожнє місто, з якого через літню спеку виїхало багато киян – у відпустку або просто на природу, в село, як це зробив замовник роботи для архівістів – М. В. Стороженко, виїхавши на літо у свій маєток Велика Круча Пирятинського повіту Полтавської губернії (тепер Оржицького району Полтавської області). Щоправда, як це видно з листів, того літа він відвідав ще й Яготинський архів кн. М. В. Репніна. Незвично тихо в аудиторіях і коридорах Університету: студенти роз’їхалися на вакації. Скрізь чутно запах крейди і фарби: триває ремонт перед початком нового навчального року. І тільки далеко в глибині величезної будівлі Університету в приміщенні КЦАДА на третьому поверсі, яке вікнами виходить на Ботанічний сад, поскрипують пера, триває напружена робота: архівісти заробляють на прожиття.

ЦДІАК України, найперше його відділ давніх актів, є прямими спадкоємцями КЦАДА. Тут зберігаються зібрані попередниками основні фонди (щоправда, обсяги документів скоротилися в результаті втрат під час війни). Співробітники відділу давніх актів продовжують працювати над складанням подокументних описів до актових книг, підготовкою окремих видань і статей на основі цього унікального джерела до історії України. А в цій статті вчинено спробу нагадати напівзабуті імена й повернути з небуття невідомі, аби хоч трохи розповісти про щоденну працю попередників, виявити їм шану і подяку.

Далі публікуємо 8 документів, що якнайповніше розкривають визначені раніше теми. Це два фрагменти зі спогадів М. В. Стороженка “З мого життя” з описом приміщення КЦАДА, роботи в Архіві, стосунків між співробітниками тощо (док. № 1). Це шість листів І. М. Каманіна до М. В. Стороженка з Києва в село Велику Кручу – щотижневих звітів про хід виконання архівістами замовлення на копіювання документів з актових книг (док. №№ 2–7). Також публікуємо Правила роботи дослідників у Київському центральному архіві давніх актів (док. № 8). Точну

дату складання цього документа поки що не встановлено, але відомо, що його надано М. С. Грушевському 1891 р. разом з вхідним квитком-дозволом на роботу в Архіві над документами про Барське староство.

Документ № 1 складено українською мовою, його подано за публікацією 2005 р. Документи №№ 2–8 написано тогочасною (19 ст.) російською мовою, тому тексти відтворено з допомогою сучасного російського алфавіту з заміною тих літер, що вийшли з ужитку, сучасними, які означають той самий звук, напр., ѣ – на е; замість закінчення слів *-аго* вжито звичне тепер *-ого* тощо; м'який і твердий знаки, а також прописні й строчні літери вжиті за нормами сучасного правопису. Ліквідовано незвичні тепер подвоєння літер у словах. Решту стилістичних і мовних особливостей оригіналів загалом збережено. Скорочено написані слова (крім загальноприйнятих) або відтворено повністю – відновлені частини подано в квадратних дужках, або пояснено у примітках.

---

¹ Київський центральний архів давніх актів. Збірник документів у двох томах. – Т. 1: 1852–1921 / Упорядники Л. А. Сухих, В. В. Страшко. – К., 2002. Указ про заснування Архіву – С. 93–95.

² Офіційна назва – Тимчасова комісія для розгляду давніх актів в архівах присутствених місць і монастирів Київської, Подільської і Волинської губерній при київському військовому, подільському і волинському генерал-губернаторові; далі у статті – Археографічна комісія.

³ *Стороженко Микола*. З мого життя. Упорядник тексту та ілюстрацій, автор вступної статті Василь Уляновський. – К., 2005. Стороженко Микола Володимирович (1862–1942) – історик і педагог, член Археографічної комісії з 1918 р. У 80-х рр. 19 ст. навчався на історико-філологічному факультеті Університету; випускник його. У 1888 р. в Петербурзькому університеті здобув звання магістра і приват-доцента на кафедрі російської історії. Згодом працював у системі народної освіти, зокрема, був директором 4-ї та 1-ї київських гімназій. Автор численних документальних розвідок з історії України 17–18 ст.; разом з братом Андрієм був редактором і видавцем збірника “Стороженки. Фамільний архів”. – К., 1902–1910. – ТТ. 1–4, 6–8.

⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі ЦДІАК України), ф. 261, оп. 1, спр. 46, арк. 1–17. Каманін Іван Михайлович (1850–1921) – визначний архівіст, історик, палеограф. Закінчив 1873 р. історико-філологічний факультет Університету, кандидат цього факультету. Тимчасовий (вільнонайманий) помічник архіваріуса КЦАДА з 1876 р., постійний помічник з 1883 р., архіваріус у 1903–1921 рр. Дійсний член Археографічної комісії з 1893 р., член кількох наукових товариств. Більше про його життя та діяльність див. у збірнику “Київський центральний архів давніх актів” (т. 1).

⁵ Антонович Володимир Боніфатійович (1834–1908) – історик, археограф, джерелознавець, професор Університету з 1878 р., декан історико-філологічного факультету у 1880–1890 р. У 1863–1882 рр. – головний редактор Археологічної комісії.

⁶ Іванишев Микола Дмитрович (1811–1874) – історик права, археограф, професор, декан юридичного факультету Університету у 1849–1861 рр.,

ректор Університету у 1862–1865 рр. Ініціатор створення КЦАДА. Один з співзасновників Археографічної комісії, її головний редактор у 1861–1863 рр.

⁷ *Стороженко Микола*. З мого життя. – С. 158.

⁸ Левицький Орест Іванович (1848–1922) – історик, архівіст, археограф, випускник історико-філологічного факультету Університету. Упродовж 1879–1887 рр. працював у КЦАДА, складав подокументні описи до актових книг (ці та інші описи використовуються дотепер). У 1874–1921 рр. – секретар-діловод Археографічної комісії. У 1903 р. намагався зайняти шойно запроваджену посаду архіваріуса (завідуючого) КЦАДА, однак на ній все ж було затверджено І. М. Каманіна (ЦДІАК України, ф. 707, оп. 151, спр. 28, арк. 28 і зв. та ін). Автор статей про Архів і долю актових книг, перший історіограф Археографічної комісії. М. В. Стороженко у спогадах навів багато цікавих фактів з життя і діяльності О. І. Левицького. Однією з таких наведених подробиць є розповідь про місце проживання О. І. Левицького в Києві: “... мав він тоді квартиру на Єлизаветинській (пізніше Пушкінській) вулиці в садибі родини Міхно. Була та садиба превелика, й було на ній три маленькі старовинні дерев’яні будинки. Посередині стояв найбільш поважний під зеленим з бляхи дахом, із трьома вікнами та ганком із написом угорі “Киевская комиссия для разбора древних актов”. Див. *Стороженко Микола*. З мого життя. – С. 323. Весь нарис про О. І. Левицького – С. 321–331.

⁹ Владимирський-Буданов Михайло Флегонтович (1836–1916) – історик права, архівознавець, професор Університету. В 1882–1916 рр. – головний редактор Археографічної комісії.

¹⁰ Юзефович Михайло Володимирович (1802–1889) – археограф, помічник попечителя Київського учбового округу у 1845–1856 рр., член-співзасновник Археографічної комісії, її голова у 1857–1889 рр. Один з ініціаторів заснування КЦАДА.

¹¹ Акти для истории провинциальных сеймиков Юго-Западного края во второй половине XVII века // Архив Юго-Западной России. – Ч. II. – Т. 2. – К., 1888. До цього тому М. В. Стороженко написав передмову “Отношение западнорусских дворян второй половины XVII века к вопросам религиозным и сословным”. На основі цих актів, а також тих, що не увійшли у том, М. В. Стороженко підготував монографію “Западнорусские провинциальные сеймики во второй половине XVII века. [Исследования по архивному материалу]” – К., 1888. Зберігся договір від 20 жовтня 1887 р. і рахунки друкарні К. Мілевського, надані М. В. Стороженку за цю його розвідку. Згідно з рахунками, тираж видання становив 350 примірників, його вартість – 184 руб. 50 коп.; Завершено роботу в грудні 1887 р. Див. ЦДІАК України, ф. 261, оп. 1, спр. 68, арк. 1–3.

¹² Новицький Іван Петрович (1844–1890) – архівіст, археограф. Прослухав курс історико-філологічного факультету Університету як вільний слухач. Тимчасовий помічник завідуючого КЦАДА у 1869–1874 рр., згодом працівник Археографічної комісії та Київського статистичного комітету. Складав описи до актових книг. Підготував два покажчики (іменний та географічний) до видань Археографічної комісії (27 томів, що вийшли у 1845–1877 рр.).

¹³ Тарнопольський Іван Васильович – вільнонайманий писар КЦАДА з 1877 р., штатний писар з 1883 р., секретар Архіву з 1904 р. Склав опис до актових книг.

¹⁴ Козловська (Кохановська) Марія Миколаївна – писар (переписувач), співробітниця КЦАДА. М. В. Стороженко згадує в своїх спогадах (С. 165–166), що саме вона копіювала для нього документи, але в листах І. М. Каманіна

про неї не йдеться. Працювала в Архіві тривалий час: копіювала акти для М. С. Грушевського у 1892–1893 рр., згадується в документах за 1903–1913 рр.

¹⁵ Збереглася низка документів стосовно “служителя состоящего при Центральном архиве Романа Емельянова”: про надання йому грошової допомоги (1874, 1877 рр.), надбавку до жалування після кожних п’яти років служби (є відомості за 1881, 1886, 1897 рр.), про нагородження за сумлінну службу срібною медаллю (1897 р.) тощо. Згідно з поданням завідуючого КЦАДА В. О. Кордта в правління Університету від 10 вересня 1898 р., Р. Ємельянова було увільнено від служби за віком (72 роки) та через хворобу. В поданні відзначено, що він пропрацював в Архіві 27 років, а також був прибиральником і сторожем в Університеті. Призначено йому пенсію “в обычном размере” – 60 руб. на рік. При цьому з нього було стягнуто 7 руб. 50 коп. “за пожалуванню ему серебрянную медаль” (Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 429, спр. 193, арк. 1, 3–6 та ін.). Більшість документів про Р. Ємельянова зберігається у ф. 16, Київський університет св. Володимира, Держархів м. Києва; частину з них опубліковано або анотовано у документальному збірникові “Київський центральний архів давніх актів”, т. 1 (див. за іменним покажчиком).

¹⁶ Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 401, спр. 119, арк. 1–2 зв. У документальному збірникові “Київський центральний архів давніх актів” ці документи опубліковано під №№ 85 і 86.

¹⁷ Журнал Министерства народного просвещения. – СПб., 1873. – № 2. – Ч. 165. – С. 99–111.

¹⁸ Там само. – № 4. – Ч. 169. – С. 65–68.

¹⁹ Архив Юго-Западной России. – Ч. VIII. – Т. 1. – К., 1893; Ч. VIII. – Т. 2. – К., 1894.

²⁰ *Журба О. І.* Київська археографічна комісія. 1843–1921. Нарис історії і діяльності. – К., 1993. – С. 176.

²¹ Як зазначено у “Правилах для занять в Центральном архиве при Університете св. Владимира”, копіювати документи в приміщенні Архіву могли й приватні переписувачі з дозволу завідуючого КЦАДА за рекомендацією й за відповідальності осіб, які одержали право працювати над актами КЦАДА. Див. ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 24, арк. 41–42 зв. Документ додано до статті під № 8.

²² Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 481, спр. 8, арк. 7–11 зв. Опубл.: Київський центральний архів давніх актів. – Т. 1. – С. 37–44.

²³ З 1916 і до 1919 р. головним редактором Археографічної комісії був М. М. Ясинський – історик права, професор, проректор Університету у 1912–1917 рр. На початку своєї трудової діяльності деякий час працював у КЦАДА. У названу кількість видань І. М. Каманін включив двотомний збірник документів про кн. Курбського, що його М. Д. Іванишев почав готувати ще до створення КЦАДА за актовими книгами, які саме 1852 р. надійшли на зберігання в Архів.

²⁴ Козловський Костянтин Євгенович (? – між 1874–1875) – історик, архівознавець, археограф. Тимчасовий (за наймом) помічник завідуючого Архівом у 1866–1873 рр. Складав описи до актових книг. Дійсний член Археографічної комісії з 1868 р., діловод комісії у 1871–1873 рр.

²⁵ Федотов-Чеховський Олександр Олексійович (1806–1892) – юрист, архівознавець, археограф. Професор Університету з 1838 р., декан юридичного факультету у 1840–1841 і 1848–1849 рр. У 1876–1892 рр. працював в Архіві,

складав описи до актових книг. Документи про нього, зокрема про його весілля див.: ЦДІАК України, ф. 707, оп. 58, спр. 95, арк. 4 та ін.

²⁶ Абрамович Володимир Антонович – випускник юридичного факультету Університету (1903 р.). Помічник архіваріуса КЦАДА з 1907 р. (згадується в документах ще й 1918 р.). У 1916 р. був в евакуації в м. Саратові, куди було вивезено Архів.

²⁷ Вітвицька Олександра Іллівна – переписувач за наймом у КЦАДА з 1903 р., філігранолог. Друга дружина І. М. Каманіна (перша його дружина, Ольга Андріївна, померла). У співавторстві з ним підготувала “Водяні знаки на папері українських документів XVI і XVII вв. (1566–1651)”. – К., 1923.

²⁸ Київський центральний архів давніх актів. – Т. 1. – С. 41–42.

²⁹ О. І. Левицький упродовж 1879–1887 рр. обіймав посаду тимчасового помічника зав. Архіву, а у 1874–1921 рр. був секретарем-діловодом комісії.

³⁰ *Стороженко Микола*. З мого життя. – С. 5.

³¹ Див. про це: *Грушевський Михайло*. Барське староство. Історичні нариси (XV–XVIII ст.). Післямова, примітки та покажчики Миколи Крикуна. – Львів, 1996. – Післямова. Про роботу в КЦАДА М. С. Грушевський не раз згадував у своєму щоденникові (опубл.: К., 1997). Про повернення грошей за копіювання див. ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 28, арк. 3. З включених у двотомних 485 актів (повністю опублікованих або анотованих) 246 було взято в КЦАДА. Збереглися окремі зшитки, де М. С. Грушевський занотував результати своєї праці в архівах. Див. ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 114, а також ІР НБУВ, ф. 83, спр. 61: це копії документів з актової книги 5510 (не збереглася) про права і привілеї на Барське староство, виконані І. М. Каманіним, ймовірно, для М. С. Грушевського.

³² Центральний архів стародавніх актів у Києві. Збірник статей за редакцією В. О. Романовського. – К., 1929. – С. 21.

³³ Див. про це в нарисах І. М. Каманіна з історії Архіву, розміщених у розділі “Замість передмови” у збірнику, а також у багатьох документах. Починаючи з 1867 р., посади помічників завідуючого Архівом зазвичай обіймали люди з вищою освітою.

³⁴ ІР НБУВ, ф. I, № 49724, арк. 2.

³⁵ Див. про це, зокрема: *Сухих Лідія*. Київський обласний центр дії та причетність до нього М. В. Василенка та В. О. Романовського // Український археографічний щорічник. – Нова серія. – Вип. 13/14. – К., 2009. – С. 678–687.

³⁶ Більшість документів про це див.: Київський центральний архів давніх актів. Збірник документів. – К., 2002.

³⁷ Старицький Михайло Петрович – український письменник, театральний і культурно-громадський діяч; працював в Архіві близько року.

³⁸ Центральний архів стародавніх актів у Києві. – К., 1929. – С. 28.

³⁹ На думку деяких дослідників, саме М. К. Ренненкампф упереджено ставився до О. І. Левицького.

⁴⁰ *Кістяківський О. Ф.* Щоденник. – Т. 1. – К., 1995. – С. 76, 102, 124–125, 144 та ін. – див. за іменним покажчиком, доданим до видання. Кістяківський Олександр Федорович (1833–1885) – історик права, археограф, архівознавець і громадський діяч.

⁴¹ ЦДІАК України, ф. 261, оп. 1, спр. 46, арк. 1–17. Автографи І. М. Каманіна.

⁴² Іконников Володимир Степанович (1841–1923) – історик, джерелознавець, археограф, бібліограф. Професор, декан історико-філологічного факуль-

тету Університету у 1877–1880 і 1883–1886 рр. Упродовж 1873–1913 рр. – головний редактор “Университетских известий”.

⁴³ Йдеться про: Акты для истории провинциальных сеймиков Юго-Западного края во второй половине XVII века // Архив Юго-Западной России. – Ч. II. – Т. 2. – К., 1888.

⁴⁴ *Стороженко Микола*. З мого життя. – С. 165. Слід мати на увазі, що М. В. Стороженко у спогадах практично не вказував дат.

⁴⁵ Збереглися відомості про те, скільки саме книг переглянув М. В. Стороженко. А саме: 9 київських, 15 житомирських. 63 володимиро-волинських і 65 луцьких за 1654–1750 рр.; з них визначено для копіювання понад тисячу актів. Зрештою довелося обмежитися опрацюванням документів тільки по 1697 р. Див. про це: *Стороженко Н.* Отчет о занятиях в архивах: Киевском центральном и Яготинском кн. Н. В. Репнина // Университетские известия. – Киев. – 1886. – Ч. II. – С. 215.

⁴⁶ *Стороженко Микола*. З мого життя. – С. 165–166.

⁴⁷ Заворушення вчинено у серпні 1884 р. під час відзначення піввікового ювілею Університету. Студенти, зокрема, освистали обер-прокурора Синоду К. П. Победоносцева, який приїхав з Петербурга на київські урочистості.

⁴⁸ Таких щотижневих листів-звітів мало бути набагато більше за шість: за розрахунками І. М. Каманіна в листі від 28 червня 1886 р. роботу архівісти могли закінчити не раніше жовтня того року. Крім того, як виходить з аналізу вказаних на листах дат і з контексту, не зберігся лист від 7 липня.

⁴⁹ Саме таку розцінку: 35 коп. за копіювання одного аркуша архівного документа, можна вважати усталеною в Археографічній комісії; згідно з нею оплачувалася робота переписувачів М. М. Козловської, Шуйської та Івановського, які упродовж 1892–1893 рр. готували акти Барського староства, відібрані М. С. Грушевським для тт. 1 і 2, ч. VIII “Архива Юго-Западной России”. Див. *Грушевський Михайло*. Барське староство. – С. 586, 615.

⁵⁰ Полное собрание законов Российской империи (3 ПСЗ). – Т. 3. – СПб., 1886. – № 1501 – С. 171. Про хід підготовки цього документа див.: Сборник материалов, относящихся до архивной части в России. – Т. 2. – Петроград, 1917. – С. 121–123.

⁵¹ 2 ПСЗ. – т. XXVII. – СПб., 1853. – № 26126 – С. 66–67.

⁵² ЦДІАК України, ф. 261, оп. 1, спр. 71, арк. 1–2 зв.

⁵³ ІР НБУВ, ф. III, № 59907, арк. 3 і зв.

⁵⁴ ІР НБУВ, ф. 83, спр. 51, 52, 53, 54, 55.

⁵⁵ Його опубліковано: Архив Юго-Западной России. – Ч. VII. – Т. 2. – К., 1890. – С. 423–498. Детальніше про це див.: Національно-визвольна війна в Україні. 1648–1651. Збірник за документами актових книг / Упорядники Л. А. Сухих, В. В. Страшко. – К., 2008. – С. 10–11.

⁵⁶ ІР НБУВ, ф. 83, спр. 52, арк. 31, 82, 165 та ін.; спр. 53, арк. 32, 50 та ін.; спр. 55, арк., 2; спр. 56, арк. 1 тощо.

⁵⁷ ЦДІАК України, ф. 856, оп. 1, спр. 27, арк. 1.

№ 1

Зі спогадів М. В. Стороженка про Київський
центральний архів давніх актів

Невсипушою працею професора Миколи Дмитровича Іванишева¹ (1811–1874) положено було початок Центральному архіву в Києві. Він особисто з офіційним* дорученням об'їхав усі міста та містечка на Київщині, Волині та Поділлі, щоб подивитися на архіви державних установ – магістратів, трибуналів тощо, відібрав ті акти, що залишилися ще від польської влади та не потрібні вже були для нових російських державних установ, а саме книги гродські, земські тощо, та й дав пораду відіслати їх до Києва, маючи на думці скласти їх на схованку до тільки ще тоді зорганізованого в одній великій залі Університету на другому² його поверсі Центрального архіву.

На чолі цього Архіву призначено було нарочитого архіваріуса, що довгий час пізніше ним був щирий, невсипущий та, на жаль, глухий Іван Михайлович Каманін, звісний своїми багатьма цінними розвідками з історії України. Як обзавелася Київська Четверта гімназія своїм власним будинком на краю Васильківської вулиці, а я в ній директорував, то їду, було, я у 8 годин уранці згори наниз, а він, що мав свою власну домівку недалеко від тої гімназії³, поспішаючи чимчикує, спираючися на дебелий ціпок, до Архіву й сидить там до четвертої години⁴.

Та височенна і превелика зала, де містився Архів, виходила вікнами до Ботанічного саду. По усій залі було поставлено кілька рядів триповерхових шаф, помальованих охрою, то й на полицях стояли товсті зшитки старовинних актів, пописаних на дебелиму** папері, найбільш – блакитної та від довгого часу полинялої фарби та у шкіряних палітурках.

У теплу добу в залі з відчиненими вікнами до саду було гарно працювати, а під холод, хоч і були повідчинені дури від центрального ogrівання, та ще й стояло двоє великих залізних печей, неможливо було її гаразд нагріти, то й купчилися, було, усі архівні дослідники у двох маленьких покоях праворуч та ліворуч зали. Стояв там великий стіл, кілька стільців, то й сиділи на них нищечком Антонович, а опісля Володимирський-Буданов як головні редактори Археографічної комісії, та її співробітники, що редагували той чи інший том “Архива Юго-Западной России”. Каманін сидів у другому покої із реєстраторами⁵ – старим професором Федотовим-Чеховським, Іваном Новицьким тощо, та писарями Тернопільським та М. М. Козловською.

Отже, як кому треба було здобути якийсь зшиток актів, то й звертався він до І. М.⁶, повсєгда спокійного та послужливого, з привітною усмішкою на обличчі, то й він загадував старому сторожеві Романові⁷ підставити до тої, чи іншої шафи драбину та, відкинувши дверці, вийняти потрібний зшиток.

Усі ті акти пописані були польською мовою, помішаною з латинською, як то було звичайно державною мовою Речі Посполитої, одначе у судових розправах траплялися відповіді свідків українською мовою.

---

* офіційним. У публікаціях документів зірочками вимічено примітки упорядника спогадів.

** цупкому.

* * *

Праця була захоплююча – бо щодня знаходив я якусь цікаву новину не тільки для мого “тому”, а взагалі й для історії Правобережжя, – проте важка: перш від усього, через те що Архів був поміщений у громаднющій залі, що неможливо було її гаразд натопити, то й треба було притулятися у маненькому покоєві ліворуч, де була добра груба. По-друге, що оті гродські та земські книги, які звезено було Іванішевим з усього Правобережжя, стояли по високих багатоповерхових шафах, та багацько було мороки – а були вони товсті та великі, – щоб їх здобувати. По-третє, як поставлено було їх скільки десятків тому год, то ніхто з них і не торкався, листи*** позлипалися, а деякі попере-тлівали, ще й до того подовбала їх шашіль, то, було, як їх розкриєш, підні-меться така курява, що тільки чхали. По-четверте й то найголовніше, пописані вони були найбільш дрібно та різноманітно писарями польсько-латинським шрифтом та з багатьма особливими актовими речами, що було відразу й не зрозумієш, покіль не подивишся у “Словник актового язика” Горбачевського⁸, або в “Історичну Енциклопедію” Естрейхера⁹, або ж не покличеш на поміч архіваріуса Івана М. Каманіна, що, було, з приязною усмішкою біжить, бідолаха глухий, на поміч. Оті ж книги добував із шафи та ставив назад під проводом І. М. старий із обличчям Остапа Вересая¹⁰ сторож Роман.

Стороженко Микола. З мого життя. – К., 2005. – С. 324, 158–159.

¹ У спогадах вжито дві форми написання прізвища історика: Іванишев та Іванішев.

² Насправді Архів розміщувався на третьому (тут були робочі кімнати) поверсі Університету. “Велика зала” – це колишня рекреаційна (для відпочинку) зала, що охоплювала й 4-й поверх (тут не було міжповерхового перекриття).

³ І. М. Каманін жив у Києві на вул. Великій Васильківській, № 113 (див. ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 1367, арк. 5 і зв.; ІР НБУВ, ф. І, № 49724).

⁴ Збереглося свідчення самого І. М. Каманіна за 1888 р. про його режим роботи: “Адрес мой (ближайший): Центральный Архив при Университете св. Владимира, где я бываю ежедневно, кроме праздников от 9–3 часов” (див. ІР НБУВ, ф. III, № 10054).

⁵ Йдеться про архівістів. Обіймали різні посади.

⁶ Йдеться про Івана Михайловича Каманіна.

⁷ Йдеться про Ємельянова Романа.

*** аркуші

⁸ Йдеться про “Словарь древнего актового языка Северо-Западного края и Царства Польского. Составлен архивариусом Центрального архива древних актовых книг, губерний: Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской, членом Виленской археографической комиссии Н. Горбачевским”. – Вильна, 1874.

⁹ Схоже, що М. В. Стороженко допустив неточність: Естрейхер Кароль Єжи Теофіл (1827–1908) – польський бібліограф та історик книги. Осн. праця – “Польська бібліографія” (тт. 1–22, 1872–1908), видання продовжили його син і внук. Відомі й інші представники роду, однак вони не займалися історією.

¹⁰ Вересай (Лобза) Остап Микитович (бл. 1803–1890) – видатний український кобзар.

**Листи І. М. Каманіна
до М. В. Стороженка**

№ 2

1886 р., червня 16. Київ

Уважаемый Николай Владимирович!

Вместе с этим письмом отправляю на почту первую посылку переписанных актов. Стройновского 14 листов и Плетневой – 26. Из оставленных Вами денег я уплатил Стройновскому 7 руб. 70 коп. за 22 листа (14 посылаемых теперь и 8, которые он будто бы сдал Вам лично). Плетневой следовало получить за 26 листов 9 руб. 10 коп., но она просила дать ей 25 руб., что я выполнил; затем небольшие расходы сделал на чернила и перья для Ваших переписчиков и на почтовые расходы. Я предлагал Стройновскому чернил казенных, но он решительно отказался и потребовал ализариновых¹. В следующей посылке пришло то, что переписал Тарнопольский; к этой же субботе он не поспел.

Стройновский взял для переписки книгу № 2042², в которой 27 листов ему надо списать; он ее только что начал, но молил и просил меня написать Вам, чтобы Вы выслали своевременно деньги за эти 27 листов. Я, конечно, обещал, делая вид, что за 22 листа даю ему из денег, назначенных Вами на почтовые расходы.

О. И. Левицкий вчера с вечерним поездом поехал раскапывать и реставрировать Владимиро-Волынский храм. В. Б. Антонович до сих пор гостит у Мазараки³.

Архив, как машина, работает по-прежнему, преимущественно же на Вас и потому Ваше имя произносится ежедневно по многу раз и во всех падежах, особенно в дательном, когда мне напоминают, что я должен дать карточки или деньги.

Более интересных новостей нет. С редакцией “Старины”⁴ у меня отношения натянутые, хотя я получил от Лебединцева⁵ 2-ю часть “Истории Новой Сечи” Скальковского для июльской рецензии⁶, но едва ли успею окончить за неимением предыдущего, 2-го, издания этой части. Лебединцев, по обыкновению, из себя выходит.

Весь Архив бьет Вам челом.
Ваш покорный слуга

И. Каманин

ЦДІАК України, ф. 261, оп. 1, спр. 46, арк. 1–2. Автограф.

¹ Чернило, виготовлене на основі барвника алізарин, могло бути фіолетового кольору.

² Можливо, йдеться про актову книгу № 1042 (1672 р.; тепер ЦДІАК України, ф. 28, оп. 1, спр. 111), а не про № 2042 (1569 р.; тепер ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 10): М. В. Стороженко опрацював документи за 2-у пол. XVII ст. Див. також його “Отчет о занятиях в архивах: Киевском центральном и Яготинском кн. Н. В. Репнина”// Университетские известия. – Киев. – 1886. – № 11, ноябрь. – Ч. II. – С. 213–238, примітки: є багато посилань на № 1042 і жодного – на № 2042.

³ Мазаракі Сергій Аркадійович (бл. 1855–1912) – художник і археолог, засновник музею скіфської давнини на основі розкопаних ним речей з поселення поблизу м. Ромни.

⁴ Йдеться про “Киевскую старину” – перший в Україні багатопрофільний історичний журнал; виходив 1882–1906 рр.; 1907 р. – українською мовою під назвою “Україна”.

⁵ Лебединцев Феофан (Теофан) Гаврилович (1828 – 1888) – засновник місячника “Киевская старина”, був його першим редактором-видавцем у 1882–1887 рр.

⁶ І. М. Каманін – автор бл. 100 рецензій на видання історичної тематики, опублікованих у “Киевской старине”. В листі йдеться про рецензування ч. 2 “Історії Нової Січі або Нового Коша Запорозького” А. О. Скальковського (видання 1886 р.). Рецензію буюр вміщено у № 8 (серпень) журналу за 1886 р.

№ 3

1886 р., червня 22. Київ

Уважаемый Николай Владимирович!

В течении истекшей недели переписано г-жой Плетневой 15 листов и г. Стройновским 29 $\frac{1}{4}$ листов, которые Вам и посылаю. В прошлый раз, я уже писал Вам, выдал Плетневой 25 руб., г. Стройновскому 7 р. 70 коп., на канцелярские принадлежности и почтовые расходы издержано было в общей сумме 80 коп., – всего же израсходовано было 33 руб. 50 коп., следовательно, у меня осталось 26 руб. 50 коп. Из этих денег Стройновскому заплатил за 29 $\frac{1}{4}$ лист 10 руб. 24 коп. да позволил ему самому купить себе дюжину перьев, за которые, не знаю, сколько он заплатит. Таким образом, у меня осталось налицо 16 руб. 25 коп. или несколькими копейками меньше (принимая во внимание покупку Стройновского). Если же присоединить сюда расходы почтовые, необходимость уплатить деньги г. Тарнопольскому (около 10 руб.), да канцелярские расходы в течении предстоящей недели, то у меня останется всего лишь 5, или около того. С Тарнопольским я еще не кончил считывать, а поэтому числа переписанных им листов не знаю, денег ему не заплатил и его рукописи Вам не посылаю.

Из 25 руб., выданных Плетневой, она отработала в прошлую неделю, как я уже вам писал, 9 руб. 10 коп. (т. е. за 26 листов, которые Вы должно уже получили) да за эту – 5 руб. 25 коп., всего же она отработала 14 руб. 35 коп. Итак за ней остается 10 руб. 65 коп. В эту или следующую недели счет с ней по этим 25 руб. будет окончен.

В настоящую неделю переписка продолжается. Из моего рапорта и из присылаемых Вам рукописей Вы можете видеть, что хотя переписка и идет быстро, но документы так велики и их столько в каждой карточке, что переписать оставленные Вами едва ли можно успеть раньше октября. Плетневой, напр., попадают книги с ужасными почерками и это страшно замедляет работу. Счастливей был в этом отношении Стройновский, который работает удивительно быстро. Если же ему дать копировать такие акты, [какие] взял Тарнопольский, то работа его ускорилась бы втрое.

Новости в наши архивные кельи почти не достигают никакие. Полная тишина. Нарушается она только песнями рабочих – штукатуров и маляров: клиники, аудитории, кабинеты, квартиры чиновников и проч., – все это белится и красится; по коридорам нестерпимая вонь от крейды и красок. Как видите, положение наше тягостное.

На Лебединцева я сердит и не хочу идти к нему, а потому и не знаю редакционных новостей; для него я готовлю рецензию на 2-ю часть, вновь вышедшую, книги Скальковского. Он просил меня изготовить ее к 20-му, но я не успел за неимением 2-ой части старого издания для сличения. Лебединцев, конечно, готов съездить меня, так что я боюсь и встретиться с ним. Разбор книги Скальковского будет, кажется, моя последняя работа для “Старины”.

С искренним уважением остаюсь Вашим покорным слугою

И. Каманин

ЦДАК України, ф. 261, оп. 1, спр. 46, арк. 4–5 зв. Автограф.

№ 4

1886 р., червня 30. Київ

Уважаемый Николай Владимирович!

В отправляемой, вместе с письмом, посылке Вы найдете переписанное и считанное в течении недели; г. Тарнопольский списал 22 листа, Стройновский – 20 и Плетнева $16 \frac{3}{4}$. Со всеми с ними я произвел расчет: Тарнопольскому заплатил 7 руб. 70 коп., Стройновскому – 7. Осталось у меня Ваших 80 коп., из коих я произведу расходы по отправке письма и рукописей; все это, конечно, не превзойдет 50 коп.; отчет о 80 коп. представлю в следующем письме. Теперь я Вам напишу общий отчет в расходе денег:

Плетневой выдал 25 руб.; в счет этих денег она написала $58 \frac{3}{4}$ листа; за которые ей следует 20 руб. $54 \frac{1}{4}$ коп. Остается ей отработать 4 руб. $43 \frac{3}{4}$ коп.

Стройновскому заплатил в 1-ую неделю за 22 листа 7 руб. 70 коп.; во вторую – за $29 \frac{1}{4}$ л. – 10 руб. 24 коп., в 3-ю – 20 листов – 7 руб., всего 24 руб. 94 коп.

Тарнопольский – все три недели списывал 22 листа и получил за них 7 руб. 70 коп.

Таким образом, из выданных мне Вами 60 руб. я выдал переписчикам 57 руб. 64 коп. и расписки вручу Вам при свидании.

На канцелярские принадлежности и почту издержек в 1-ю неделю 80 коп., во 2-ю – 76, в 3-ю пока еще ничего; предстоят почтовые расходы да, быть может, надо будет купить бумаги. До сих пор держалась пока оставленная Вами. Итак, канцелярские принадлежности и почта обошлась в 2 руб. 36 коп. Вот и все. Теперь Ваш черед писать; Стройновский мне постоянно надоедает вопросами, не получил ли я повестки на денежное письмо от Вас. Отвечаю, что нет. Он шлет Вам свое письмо, которое я вложил в посылку вместе с его рукописями. О. И. Левицкий возвратился вчера из своей поездки на Волынь и завтра едет в Подольскую губернию на все каникулярное время.

Мои занятия в Архиве идут прежним чередом; переписчики скрипят перьями весьма усердно, но конца работе далеко не видно. Я выдал для переписки самое незначительное количество карточек и то только Стройновскому. У Плетневой же какие-то оставленные Вами.

В Университете не слышно никаких новостей. Тоска и скука. Прощайте.
Ваш покорный слуга

И. Каманин

ЦДІАК України, ф. 261, оп. 1, спр. 46, арк. 7–8. Автограф.

№ 5

1886 р., липня 14. Київ

Уважаемый Николай Владимирович!

В последнем письме своем я представил Вам отчет в расходе тех 50 руб., которые Вы мне выслали. Из них у меня осталось 7 руб. 64 коп. Эти деньги я теперь уже израсходовал так: Стройновскому дал за 10 листов 3 р. 50 коп., Тарнопольскому за столько же листов 3 р. 50 коп. Остальные 64 коп. употреблю на перья, коленкор и друг[ие] канцелярские и почтовые расходы. Таким образом у меня едва ли останется больше гривенника. Все оплаченные листы отобраны мною у переписчиков и посылаются Вам. У них осталось еще несколько неоплаченных, но я не решился их отбирать во избежание за-

путанности счетов и потом каких-либо претензий с их стороны. Надеюсь, Вы не упрекнете за это меня и не усмотрите в этом недоверия к Вашей почтенной особе. Боюсь очень претензий со стороны переписчиков, ибо в прошлом году меня были раз таковы: переписчик считал, что сдал мне такое число неоплаченных листов, какого я не мог признать; оба забыли, а расписки затерялись.

Теперь я посылаю Вам 10 листов Тарнопольского, 10 $\frac{1}{4}$ листов Стройновского и 22 листа Плетневой. Относительно счета с последней напомним, что оставалось неотработанными 15 руб. 93 коп. (как означено в моем письме истекшей недели); теперь переписано ею 22 листа на 7 руб. 70 коп. Следовательно, ей остается отработать 8 руб. 23 коп.; на будущей неделе, вероятно, она отработает их.

Торопясь, в прошлом письме я не ответил Вам ничего на Ваш вопрос о словарях. Скажу, что достать их у частных лиц весьма мудрено, даже и в богатой, открытой для всех, библиотеке безграничного добра нашего В. Б. Антоновича; да к тому же и его дома нет. Можно было бы дать Вам пользоваться ими из архивной библиотеки, но тут затруднения в неудобствах пересылки этих толстых книг и случающейся необходимости в справках по ним занимающихся. А вот что я Вам посоветую: выпишите все непонятные для Вас речения и пришлите мне; я в тот же день отвечу Вам необходимыми объяснениями.

Любопытного¹ в нашем граде и храме ничего любопытного¹ не происходит. Грязь и вонь та же. В редакции нашей “Старины” давно не был и Лебединцева не вижу. Отправил ему сегодня рецензию на 2-ю часть книги Скальковского. Я должен был приготовить ее к 20-му июня, но, за недостатком старого издания, пришлось протянуть. Чувствую, что как бы гора свалилась с плеч. Завидую Вам, что Вы можете пользоваться таким первостепенной важности архивом, как репинский². Советую Вам непременно сообщить о его содержании кое-что в “Старине”. Такая заметка наверно вызовет указание на другие фамильные архивы. Надо только в статье задеть самолюбие их владельцев.

Желая вам успехов в начатых Вами трудах на свою славу и на пользу Лебединцева, остаюсь всегда готовым к Вашим услугам

И. Каманин

P. S. Архивисты Вам кланяются.

ЦДІАК України, ф. 261, оп. 1, спр. 46, арк. 9–10 зв. Автограф.

¹ Так в оригіналі.

² Йдеться про Яготинський архів кн. М. В. Рєпніна. Оpubлікований звіт М. В. Сторожєнка див.: “Отчет о занятиях в архивах: Киевском центральном и Яготинском кн. Н. В. Рєпнина”// Университетские известия. – Киев. – 1886. – № 11, ноябрь. – Ч. II. – С. 213–238.

№ 6

1886 р., липня 21. Київ

Многоуважаемый Николай Владимирович!

19-го получил высланные Вами 25 руб. и, представьте себе, все до копейки издержал: Стройновскому за 50 листов заплатил 17 руб. 50 коп. и Плетневой дал 7 руб., которые с оставшимися прежде 8 руб. 23 коп. составят 15 руб. 23 коп.; она переписала 26 листов на сумму 9 руб. 10 коп.; таким образом остается неотработанных ею 6 руб. 13 коп.; следовательно, из 25 руб. я отдал 17 руб. 50 коп. + 7 р. = 24 руб. 50 коп. Остается 50 коп., из коих я купил чернил и перьев на 30 коп.; 20 коп. еще на почтовые расходы; их, конечно, не хватит и что я расходую из своих денег, то мы посчитаем в следующем письме. Вот видите ли, Николай Владимирович, как быстро я расходую Ваши денюжки. Переписчики выбиваются из сил, торопясь копировать акты. Что касается до считки, что я произвожу ее неукоснительно со Стройновским и Тарнопольским, помечая при этом и число листов; с Надеждой же Васильевой [Плетневой] я считываю только сомнительные места; к сожалению, не всегда удается разобрать написанное в оригинале слово и поэтому в копии мы заменяем его точками.

Но вот беда: недели на две, может быть, случится перерыв в переписке вследствие окраски полов на коридорах, где расположено наше древлехранилище. Это сообщил мне экзекутор¹. Когда это случится, неизвестно. Когда переписка прекратится, я Вам уведомят тотчас же. Судя по работам, которые я вижу, окраска полов едва ли начнется ранее Преображения (6-го августа, если помните).

Напрасно, добрейший Николай Владимирович, Вы упрекаете меня, будто на Вашу просьбу о словарях я ответил неопределенно. В моем последнем письме, которое Вы, вероятно, уже получили, прочтете обстоятельный ответ и убедитесь, что я всегда готов, чем только могу, быть полезным. С Вашей стороны, нужна лишь более частая переписка со мной, а чтобы она была для Вас необременительна, ограничивайтесь в письме самыми необходимыми словами.

Переписчики Вам кланяются и благодарят за деньги. Тарнопольский уехал на месяц в отпуск и потому переписку прекратил.

Будьте здоровы.

Уважающий Вас

И. Каманин

ЦДІАК України, ф. 261, оп. 1, спр. 46, арк. 12–13. Автограф.

¹ Чиновник, який займався господарськими справами, в цьому разі – в Університеті.

№ 7

1886 р., серпня 2. Київ

Уважаемый Николай Владимирович!

Высланные Вами в последний раз 50 руб. я получил в четверг (31 июля) и, конечно, тотчас же израсходовал их. Вот Вам отчет:

1. По переписке Н. В. Плетневой:

Оставалось от 19 июля – 6 руб. 13 коп.

Выдано 1 августа – 18 руб. 55 коп.

Всего она получила – 24 руб. 68 коп.

Ко 2-му августа е[я] представлено переписанных $41\frac{1}{4}$ листа на сумму 14 р. $43\frac{3}{4}$ к. Таким образом, ей остается отработать 10 руб. $24\frac{1}{4}$ коп.

2. Тарнопольскому выдано за 7 л. – 2 р. 45 коп.

3. Стройновскому дано за 67 листов 23 руб. 45 коп. Кроме того, уплатил я ему за перья, купленные за несколько дней до получения от Вас денег – 10 коп. При получении еще дано 15 коп.; всего же ему выдано 23 руб. 70 коп.

Таким образом, у меня остается на руках 5 р. 30 коп.*. Из них я должен буду сделать почтовые расходы и получу в остатке около 4 р. 80 коп. Еще наверное не знаю.

Переписчиков наблюдаю, причем сразу и за качеством переписки. Рукопись г. Плетневой, как вы сами видите, чрезвычайно четка; вместе с тем она весьма правильна; с ней я проверяю только сомнительные акты.

Вот со Стройновским приходится считать каждый акт; он уже привык к моим требованиям и переписывает правильно; больше всего я его пробираю за то, чтобы он не вводил в польские акты современного польского правописания, а держался бы близко оригинала; при чтении я его всегда останавливаю. Считываем с ним ежедневно по утрам.

От Тарнопольского я, слава Богу, избавился; он удрал на Волынь собирать в монастырях и церквях древние акты, церковные, конечно. Считаю с ним была для меня истинной пыткой: читает по складам; масса неверно написанных слов и еще больше пропусков, даже бывает в несколько строк.

Полов пока еще [не] красили на коридорах, и мы продолжаем работать по-прежнему.

Непонятные или неизвестные слова выписывайте на бумажки и шлите ко мне. Переведу.

Очень жаль, что Вы не написали, что именно отыскиали в архиве кн. Репнина. Интересно. Все это, конечно, будет приятным подарком Ф. Г. Лебединцеву, который, я совершенно уверен, если при таких сотрудниках проредактирует еще лет пять, то купит, пожалуй, самый Лебедин, а что каменный дом купит в Киеве, так это как дважды два. Получили ли последнюю книжку “Киев. Старины”? Весьма любопытная. Есть и продолжение Вашей статьи.

Вот уже и август. Все скоро съедутся. Когда же Вас прикажите ждать? Напишите.

Уважающий Вас

И. Каманин

ЦДІАК України, ф. 261. оп. 1, стр. 46, арк. 15–16 зв. Автограф.

* 50 р. – (18 р. 55 к.+2 р. 45 к.+23 р. 70 к.) = 5 р. 30 к.

№ 8

[1891 р.]¹ – Правила роботи дослідників у Київському центральному архіві давніх актів при Університеті св. Володимира**Правила**

для занять в Центральному Архиве при Університеті Св. Володимира

1) Право вільного входу для наукових занять в Центральному Архиве мають одні професори і викладачі Університету.

2) Студенти Університету можуть займатися по актовим книгам або старим справам тільки за рекомендації когось з професорів Університету.

3) Члени Київської археографічної комісії допускаються до занять в Архиві лише за посвідченням про свою особистість від свого голови. Переписчики ж старих актів можуть бути допускаємими з дозволу заведуючого Архивом за рекомендації і за відповідальністю осіб, одержавши право занять в Архиві.

4) Чужі особи, які мають потребу одержати справку про існування або відсутності необхідного для них документа, а також бажаючи подати прохання про видачу виписки з актових книг Архиву і посвідченням документів або одержати вже виготовлені виписки, повинні подавати про це заяву заведуючому Архивом.

5) Особи, які бажають шукати самі з діловими цілями свої документи в актових книгах або ж знайти матеріали для наукових досліджень, можуть це робити тільки з дозволу Правління Університету за представленням посвідчення про свою особистість і дані про місце проживання.

6) Особам, одержавши дозвіл займатися в Архиві, видаються, разом з друкованим екземпляром нинішніх правил, вхідні квитки за підписом заведуючого Архивом і його помічника, а посвідчення про особистість залишаються при справах Архиву.

7) Квитки повинні бути пред'являемі займаючимися по першому вимоганню заведуючому Архивом або його помічнику. Вони мають силу лише впродовж одного академічного року і тому повинні бути відновлюемими. Втрачені квитки також відновлюються.

8) Будь-яка належна в Архиві рукопис не може бути видавана на виставку. Позначки на рукописах чорнилами, олівцем або нігтем суворо забороняються.

9) Займаючийся має право вимагати тільки одну зв'язку окремих документів або старих справ з списком в одержанні його в особій відведеній для цього книжці.

10) По закінченні занять рукопис повинна бути повернена помічнику заведуючого Архивом і в кінці повинна бути зроблена про це позначка в книжці.

11) Особам, порушивши одне з означених правил, припиняється видача рукописів і вони втрачають право на заняття в Архиві.

12) Не маючи в виду наукових занять в Архиві і не маючи потреби в справах по своїм справам можуть бути допущені до зовнішнього огляду Архиву і його рукописів з дозволу заведуючого Архивом і в супроводженні його помічника.

ЦДАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 24, арк. 41–42 зв. Друкарський відбиток.

¹ Дату складання “Правил” не встановлено. У 1891 р. один примірник було надано разом з вхідним квитком до КЦАДА М. С. Грушевському. Це уточнений варіант “Правил”: попередній варіант надруковано на звороті вхідного квитка, датованого 1868 р. і наданого випускникові Університету І. Радлинському (Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 403, спр. 48, арк. 16 і зв.).

При написании статьи, посвященной 160-летию со времени основания Киевского центрального архива древних актов, использованы, кроме официальных документов, дневник Н. В. Стороженка и письма к нему И. М. Каманина. Освещены вопросы сотрудничества КЦАДА с Киевской археографической комиссией в подготовке многотомного издания “Архив Юго-Западной России”, о штатах, условиях труда архивистов и его оплате в досоветский период. Это попытка напомнить полузабытые имена, вернуть из небытия неизвестные.

Ключевые слова: Киевский центральный архив древних актов; Университет св. Владимира в Киеве; Киевская археографическая комиссия; “Архив Юго-Западной России”; сотрудники КЦАДА; актовые книги, копирование документов; И. М. Каманин; К. А. Царевский; В. Б. Антонович; М. Ф. Владимирский-Буданов; О. И. Левицкий; Н. В. Стороженко; М. С. Грушевский.

In the article, dedicated to the 160 years of the day of establishment of the Kyiv Central Archives of Ancient Acts, were used besides the official documents the diary of M. V. Storozhenko and the his correspondence with I.M. Kamanin. The article discusses the cooperation of the Kyiv Central Archives of the Ancient Acts with the Kyiv Archeographic Commission on the preparation of the multivolume edition “The Archives of South-West Russia” about the staff, the conditions of work of employees, the salary on the pre-soviet period. This is the attempt to return forgotten names.

Keywords: The Kyiv Central Archives of the Ancient Acts, the University of St. Volodymyr in Kyiv; the Kyiv Archeographic Commission; “The Archives of South-West Russia”; the employees of the Kyiv Central Archives of Ancient Acts; the acts books; the copying of documents; I. M. Kamanin; K. O. Tsarevskyi; V. B. Antonovych; M. F. Vladymyrskyi-Budanov; O. I. Levytskyi; M. V. Storozhenko; M.S. Hrushevskyi.